

“ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ: Επιτελική σχεδίαση και επιχειρησιακή δράση των αντίπαλων Στρατών στη ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ”

Δρ.Κωνσταντίνος Θ.Παπαδημητρίου,

πρόεδρος Διοικητικού Επιμελητηρίου, ιστορικός ερευνητής

A. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ και ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Η Διοικητική Επιστήμη συνιστά κλάδο της Πολιτικής Επιστήμης και έχει ως αντικείμενό της τους τρόπους με τους οποίους υλοποιούνται αποδοτικά οι αποφάσεις που λαμβάνονται από μεγάλους συλλογικούς φορείς, όπως τα κράτη, οι επιχειρήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί.

Στη βασική θεωρία της, καταγράφονται τέσσερις μείζονες συνιστώσες-λειτουργίες της (Παπαδημητρίου 2021) που είναι οι εξής:

α) Ο **Σχεδιασμός**, που διακρίνεται σε στρατηγικό (μακροπρόθεσμο) και επιχειρησιακό (σύντομου ορίζοντα) και σε αυτόν καθορίζονται οι επιδιωκόμενοι σκοποί και οι κύριες αποφάσεις για την κατάλληλη στρατηγική, με την οποία θα επιτευχθούν.

β) Η **Οργάνωση** των απαραίτητων δομών με τις οποίες θα υλοποιηθεί η στρατηγική

γ) Η **Διεύθυνση** των ανθρώπων που θα συμμετέχουν και η διαχείριση των διαφόρων πόρων που είναι απαραίτητοι. Η σημασία του φαινομένου της **Ηγεσίας** παίζει εδώ καθοριστικό ρόλο.

δ) Ο **Έλεγχος** της ακριβούς υλοποίησης των δρομολογηθέντων και η επαναφορά της ορθής πορείας σε περίπτωση αποκλίσεων.

Αυτές τις λειτουργίες θα εξετάσουμε στη συνέχεια, αξιοποιώντας τις ως κριτήρια για την εκτίμηση της δράσης των δύο αντίπαλων στρατών, στη Μικρά Ασία την περίοδο 1919-1922. Η εξέταση θα κλιμακωθεί σε τρία επίπεδα ανάλυσης, τα εξής:

Καταρχάς, στη λεγόμενη “υψηλή πολιτική” ή αλλιώς “υψηλή στρατηγική”, με την οποία καθορίζονται οι επιδιωκόμενοι σκοποί (Μαυρόπουλος 2023). Στην περίπτωση μας, στο ελληνικό Κράτος του 1920, η υψηλή πολιτική καθοριζόταν από την κυβέρνηση (στην οποία κρίσιμο ρόλο έπαιζε ο πρωθυπουργός και οι Υπουργοί Εξωτερικών, Στρατιωτικών, Ναυτικών, Οικονομικών και Εσωτερικών) και το στέμμα. Στο τουρκικό στρατόπεδο, η υψηλή πολιτική καθοριζόταν κυρίως από την κυβέρνηση των εθνικιστών της Άγκυρας.

Στο επόμενο επίπεδο βρίσκουμε τους στρατιωτικούς σχηματισμούς, οι οποίοι έχουν επιφορτιστεί με την υλοποίηση της υψηλής πολιτικής στο στρατιωτικό πεδίο (Μαυρόπουλος 2023). Στην ελληνική μεριά, ο σχηματισμός αυτός ήταν η Στρατιά Μικράς Ασίας, με το επιτελείο και τις μονάδες της. Ενδιάμεσος σχηματισμός μεταξύ της Στρατιάς και του Υπουργείου Στρατιωτικών ήταν

το Γενικό Επιτελείο (τότε Επιτελική Υπηρεσία) Στρατού, το οποίο ήταν υπεύθυνο, αφενός για την παροχή της τεχνικής εμπειρογνωμοσύνης του προς την αποφασίζουσα κυβέρνηση και αφετέρου για τη διαρκή υποστήριξη της Στρατιάς, ώστε αυτή να φέρει σε πέρας την αποστολή που αναλάμβανε, σύμφωνα με την ακολουθούμενη υψηλή πολιτική.

Στο τρίτο επίπεδο βρίσκονται οι μονάδες που επιχειρούν στο πεδίο της μάχης, επιδιώκοντας την επίτευξη στόχων τακτικής σημασίας.

Όλα τα παραπάνω ισχύουν ως γενικό πλαίσιο, επιπλέον όμως, στο πεδίο της στρατιωτικής αντιπαράθεσης, του αγώνα δηλαδή ανάμεσα σε στρατούς, εφαρμόζονται οι εννέα Αρχές της Πολεμικής Στρατηγικής που είναι σχεδόν αναλοίωτες από τότε (1827) που τις διατύπωσε ο Καρλ φον Κλαούζεβιτς (εκλογή σκοπού και εμμονή σε αυτόν, επιθετική ενέργεια, απλότητα, ενότητα διοίκησης, συγκέντρωση, οικονομία δυνάμεων, ελιγμός, αιφνιδιασμός και ασφάλεια). Πλέον αυτών, οφείλουμε να θυμόμαστε διαρκώς, πως ο χρόνος έχει τεράστια σημασία στα πολεμικά μέτωπα. Σχετικά με αυτό, ο Ναπολέων είχε πει πως μπορεί να χάσει κάποιες μάχες αλλά δεν θα έχανε ούτε ένα τέταρτο της ώρας...

B. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Κατά την περίοδο διακυβέρνησης Βενιζέλου (1919-1920), η ελληνική υψηλή πολιτική ήταν ξεκάθαρη. Σκοπός της ήταν η επιβολή της παρουσίας του ελληνικού Κράτους στην Ιωνία που εξασφάλιζε τη διάσωση των ομογενών (Ριζάς 2022). Με αυτόν τον σκοπό, η **στρατηγική** που είχε επιλεγεί συνίστατο στην επιδίωξη συντριβής των αντιδρώντων Τούρκων εθνικιστών, με κύριο μέσο τη Στρατιά Μικράς Ασίας (Παπαδημητρίου 2022). Εκείνη την περίοδο, δεν λειτουργούσε το Γενικό Επιτελείο αλλά το Στρατηγείο είχε μεταφερθεί από την έδρα του (Θεσσαλονίκη) στη Σμύρνη και είχε αναλάβει την ηγεσία της Στρατιάς (ΔΙΣ 1967). Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο αρχιστράτηγος ήταν και διοικητής της μαχόμενης Στρατιάς και τη θέση κατείχε ο εγνωσμένης ικανότητας αντιστράτηγος **Λεωνίδας Παρασκευόπουλος**, με επιτελάρχη τον εξίσου ικανό υποστράτηγο **Θεόδωρο Πάγκαλο**.

Με αρχική δύναμη 65.000 ανδρών που ανέβηκαν αργότερα στους 125.000, η Στρατιά επιτέθηκε τον Ιούνιο 1920, κατέλαβε μια μεγάλη έκταση με τις πόλεις Πάνορμο, Προύσσα και Φιλαδέλφεια ενώ ταυτόχρονα συνέτριβε τους αντιπάλους της (20.000 άνδρες), επιφέροντάς τους απώλειες της τάξης του 40% (ΔΙΣ 1967). Τότε ο Παρασκευόπουλος πρότεινε στον Βενιζέλο, να συνεχίσουν (υπήρχε έτοιμο σχέδιο), για να καταλάβουν το Εσκή Σεχήρ ακόμα και την Άγκυρα. Ο πρωθυπουργός όμως, έχοντας κατά νου την απειλή που συνιστούσε ο άλλος εθνικιστής στρατηγός, ο **Τζαφέρ Ταγιάρ**, στην Ανατολική Θράκη που διέθετε 25.000 περίπου άνδρες με σημαντικό πυροβολικό, επέλεξε να ξεκαθαρίσει την κατάσταση στη γειτονική Θράκη πριν συνεχίσει στα ενδότερα της Ανατολής (Ριζάς 2022). Τον Ιούλιο, οι δυνάμεις του Ταγιάρ χτυπήθηκαν και

διαλύθηκαν (μάχη Αδριανούπολης), ενώ οι Έλληνες έφταναν στην Τσατάλτζα, 60χλμ από την Κωνσταντινούπολη (ΔΙΣ 1967).

Επισκοπώντας όλη την περίοδο Βενιζέλου με τα τέσσερα κριτήρια που θέσαμε, διαπιστώνουμε ότι και **Σχεδιασμός** ικανοποιητικός υπήρχε και κατάλληλη **Οργάνωση** και επιτυχής **Διεύθυνση** των ανδρών κατά τις επιχειρήσεις (με ικανούς ηγέτες να ξεχωρίζουν) και αυστηρός **Ελεγχος**, όταν υπήρχαν παρεκκλίσεις. Τα Στρατοδικεία λειτουργούσαν αποφασιστικά (Παπαδημητρίου 2022).

Κατά την επόμενη περίοδο (1920-1922), με τις μετανοεμβριανές κυβερνήσεις και την επάνοδο του Βασιλιά Κωνσταντίνου, η κατάσταση αλλάζει άρδην. Οι μεν κυβερνήσεις (Δ.Ράλλη, Ν.Καλογερόπουλου, Δ.Γούναρη) δεν έχουν ξεκάθαρη υψηλή πολιτική και μέχρι να αποφασίσουν τι θέλουν να πετύχουν και προπάντων, πως να το πετύχουν έχοντας χάσει τα διεθνή ερείσματα (λόγω της καταγγελίας της συμμαχικής σχέσης στην οποία προέβησαν οι σύμμαχοι εξ αιτίας της επαναφοράς του Κωνσταντίνου), χάνεται πολύτιμος χρόνος (Ριζάς 2022).

Πέραν της απουσίας σαφούς υψηλής πολιτικής, στο επίπεδο της Στρατιάς η κυβέρνηση προχώρησε σε δύο κρίσιμες, πλήρως εσφαλμένες επιλογές: Πρώτον, αντικατέστησε την ηγεσία της (αρχιστράτηγο, σωματάρχες και 7 από τους 8 μετάρχους) και πολλούς μάχιμους διοικητές, που ήταν αποδεδειγμένης ικανότητας, με επαναφερθέντες απότακτους, οι οποίοι ούτε γνώριζαν τις εξελίξεις του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ούτε είχαν προηγούμενα ασκήσει διοίκηση στο επίπεδο που αναλάμβαναν (ΔΙΣ 1967). Δεύτερο, περιόρισαν σημαντικά τον ρόλο της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης, μειώνοντας κατακόρυφα το επίπεδο του ασκούμενου ελέγχου, άρα και της συνοχής της Στρατιάς (Σπυρίδωνος 1957).

Με τα νέα δεδομένα, η κυβέρνηση αντιμετώπιζοντας την αναθεώρηση προς το χειρότερο της Συνθήκης των Σεβρών (Φεβρουάριο 1921) εξέτασε τις δυνάμεις της και το έργο που είχε μπροστά της στην περίπτωση που επέμενε στην τήρησή της. Τότε, την ξεκάθαρη δυνατότητα στρατιωτικής επιτυχίας υποστήριξαν σαφώς και ο διοικητής του ανασυσταθέντος Γενικού Επιτελείου (τότε ΕΥΣ) υποστράτηγος **Κωνσταντίνος Γουβέλης** (υπόμνημα 18ης Ιανουαρίου) και ο διοικητής της Στρατιάς (Ριζάς 2022). Στη θέση αυτή η νέα κυβέρνηση όρισε τον **Αναστάσιο Παπούλα**, έναν έντιμο, γενναίο αλλά αμόρφωτο αξιωματικό (προερχόταν από το στράτευμα) που από τη φυλακή που βρισκόταν βρέθηκε στη Σμύρνη, να διοικήσει έναν οργανισμό σαφώς ανώτερο από την προηγούμενη εμπειρία του (διοικητής Σώματος Στρατού σε καιρό ειρήνης).

Ελληνικές δυνάμεις και δυνατότητες

Η Ελλάδα, με πληθυσμό 2.632.000 κατοίκων, εισήλθε στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο με έναν στρατό 130.000 ανδρών, έχοντας δηλαδή επιστρατεύσει μόλις 1/20 κατοίκους της. Κατά την επιστράτευση του 1915, με πληθυσμό 4.700.000 περίπου κατοίκων, συγκρότησε 16 μεραρχίες πεζικού και 5 ΣΣ, με ένα σύνολο 350-400.000 ανδρών, δηλαδή επιστράτευσε 1/12-13. Κατά την

περίοδο συμμετοχής της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν επιστράτευσε παρά μέρος αυτού του δυναμικού, συγκροτώντας 10 μόνο μεραρχίες (όσες είχαν ζητήσει και τροφοδοτούσαν οι σύμμαχοι) με ένα σύνολο 230.000 ανδρών, δηλαδή πάλι 1/20. Για να υπάρχει μέτρο σύγκρισης, σημειώνουμε ότι η Σερβία με παρόμοιο πληθυσμό είχε επιστρατεύσει συνολικά 707.000 άνδρες (1/7), ενώ η λίγο μεγαλύτερη Βουλγαρία (5.5 εκατομμύρια πληθυσμό) είχε κινητοποιήσει 1.200.000 άνδρες (1/4,5)!

Οι απώλειες του ελληνικού Στρατού κατά το διάστημα του ενάμιση έτους συμμετοχής του στον Μεγάλο Πόλεμο, ήταν περιορισμένες: Μόνο 5.000 νεκροί σε μάχες, 21.000 τραυματίες και 1.000 αγνοούμενοι (27.000 επί συνόλου 230.000 ή 11%) ποσοστό απωλειών κατά πολύ μικρότερο από εκείνο του Β΄ Βαλκανικού (5.851 νεκροί, 23.847 τραυματίες και 188 αγνοούμενοι επί συνόλου στρατιωτικών δυνάμεων 148.000 ανδρών ήτοι 30%) και ανάλογο του Α΄ Βαλκανικού (2.373 νεκροί, 9.295 τραυματίες και ελάχιστοι αγνοούμενοι επί συνόλου δυνάμεων 125.000 ανδρών ή 10%) που όμως διήρκεσε πολύ λιγότερο χρόνο (έξη μήνες έναντι 16).

Με την επιστράτευση που διέταξε (αργοπορημένα) η Κυβέρνηση Γούναρη, το 1921, ο αριθμός των συνολικά επιστρατευμένων έφτασε μεν στους 332.000 αλλά από αυτούς, στη Μικρά Ασία ήταν οι 200.000 (12 μεραρχίες), ενώ οι υπόλοιποι απρακτούσαν σε ήσυχες φρουρές (ΔΙΣ/ΓΕΣ 1967). Και όμως, η Ελλάδα μπορούσε να αναπτύξει και άλλες δυνάμεις πέραν όσων διέθετε στις κρίσιμες ημέρες του Καλοκαιριού 1921, αφού το ποσοστό επιστράτευσης ήταν ακόμα στο 1/16. Επιπλέον όμως των ανδρών της μητρόπολης, μπορούσε να επιστρατεύσει και τους Ίωνες ομογενείς των περιοχών που ήδη κατείχε. Αυτοί ήταν τουλάχιστον 45.000, το 1/20 δηλαδή του ελληνικού πληθυσμού των περιοχών Σμύρνης-Προύσσας-Πανόρμου (900.000), με σαφείς δυνατότητες αύξησης αφού οι Τούρκοι όταν επανήλθαν στη Σμύρνη συνέλαβαν ως ομήρους 125.000 άνδρες ηλικίας 17-50 ετών... Κάτι τέτοιο δεν συνέβη παρά μόνο εθελοντικά και οι σχετικοί αριθμοί ήταν περιορισμένοι (14.000 σύνολο). Ο Αμερικάνος πρόξενος Τζ.Χόρτον έγραψε επ' αυτού (1992), *“ελάχιστοι κατατάχθηκαν εθελοντικά στον ελληνικό στρατό. Και όσοι από αυτούς υπηρέτησαν, τελικά άσκησαν όση επιρροή διέθεταν και όσες υπεκφυγές ή τεχνάσματα μπορούσαν να επινοήσουν για να μην πάνε στο μέτωπο. Αν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας ήταν μια ρωμαλέα πολεμική φυλή και είχαν συνεργαστεί ανεπιφύλακτα με τους Έλληνες της κυρίως Ελλάδας, θα είχαν καταφέρει να αποκόψουν την τουρκική στρατιά»*.

Επισημαίνουμε γενικότερα πως, ένας στρατός στα μέρη που εκστρατεύει και κατέχει, από την Αρχαιότητα ήδη, φρόντιζε να κάνει τα εξής βασικά:

- Να επιστρατεύει άνδρες από τους ντόπιους
- Να εισπράττει εισφορές-χρήματα κλπ
- Να οχυρώσει τις κρίσιμες τοποθεσίες
- Να κρατήσει ζωηρό το πνεύμα του αγώνα που δίνει
- Να αφοπλίσει τους πιθανούς αντιπάλους
- Να εξασφαλίσει φίλους-πληροφοριοδότες.

Όλα τα παραπάνω είτε τα ξεκίνησε είτε τα είχε στα σχέδιά της η Κυβέρνηση Βενιζέλου. Όλα είτε

σταμάτησαν εντελώς (πχ οχύρωση Σμύρνης) είτε παραμελήθηκαν επί των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων (ΔΙΣ/ΓΕΣ 1967).

Γ. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Ο στρατός της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τις ημέρες της συνθηκολόγησης (30 Σεπτεμβρίου 1918) βρισκόταν σε δεινή θέση. Έχοντας λάβει μέρος στο πόλεμο σχεδόν από την αρχή του (Νοέμβριο 1914), είχε πολεμήσει σε τρία κύρια μέτωπα (Καύκασο, Μεσοποταμία, Δαρδανέλια) και είχε υποστεί σημαντική φθορά.

Κατά τα τέσσερα αυτά έτη (1914-1918), η οθωμανική αυτοκρατορία είχε επιστρατεύσει συνολικά 2.560.000 στρατιώτες, οργανώνοντας 9 στρατιές (4 αρχικά και άλλες 5 αργότερα) με 26 σώματα στρατού που παρέτασαν συνολικά 61 μεραρχίες. Η δύναμη ήταν μεγάλη για τα μέτρα της Ανατολής και σημαντική για τα μέτρα των στρατών των μεγάλων δυνάμεων της Δύσης.

Τον Οκτώβριο 1918, κατά τις ημέρες της ανακωχής, ο οθωμανικός στρατός έχοντας υποστεί συνολικές απώλειες 1.750.000 ανδρών (325.000 νεκροί, 400.000 τραυματίες και 1.025.000 αιχμάλωτοι, ασθενείς και αγνοούμενοι) διέθετε μόνο 27 μεραρχίες. Το ανθρώπινο δυναμικό του, είχε καταπέσει στις 600.000 περίπου άνδρες, το ηθικό των οποίων βρισκόταν στο ναδίρ.

Η ανακωχή του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918 δ.η.μ.), επέβαλε την άμεση αποστράτευση και τη συγκέντρωση του οπλισμού σε αποθήκες, τις οποίες θα αναλάμβαναν να φυλάξουν συμμαχικά αποσπάσματα, τα οποία κατέφθασαν και εγκαταστάθηκαν σε ορισμένες πόλεις (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Προύσσα, Ικόνιο).

Μετά από συμφωνία της οθωμανικής κυβέρνησης και της βρετανικής, που είχε έναν κυρίαρχο λόγο στα ζητήματα της Ανατολής (Σακελλαρόπουλος 2009), επιτράπηκε η διατήρηση σημαντικού αριθμού χωροφυλάκων και τακτικού στρατού 20 μεν μεραρχιών, αλλά δύναμης μόνο 2.020 ανδρών (τρία συντάγματα πεζικού των τριών ταγμάτων, μια μοίρα πυροβολικού των δύο πυροβολαρχιών), με οπλισμό 12 πολυβόλων και 8 πυροβόλων πεδινών ή ορειβατικών.

Η αποστράτευση συντελέστηκε απρόσκοπτα στην Ανατολική Θράκη (τα ευρωπαϊκά εδάφη της αυτοκρατορίας) αλλά εξελισσόταν πολύ αργά στην Ασία. Ομοίως και η συγκέντρωση του οπλισμού δεν πραγματοποιήθηκε με την απαιτούμενη τάξη γιατί οι σύμμαχοι διέθεσαν ελάχιστες δυνάμεις, οι οποίες επέπτευσαν πλημμελώς την επιχείρηση και σύντομα αποχώρησαν, αφήνοντας τις αποθήκες συγκέντρωσης του οπλισμού, απλώς κλειδωμένες.

Υπό αυτές τις συνθήκες, τον Μάιο 1919 που οι Ιταλοί αποβιβάστηκαν στην Αττάλεια και την Εφεσο και οι Έλληνες στη Σμύρνη, ούτε αυτή ούτε ο αφοπλισμός του οθωμανικού Στρατού είχαν ακόμα ολοκληρωθεί. Εκείνες τις ημέρες του Μαΐου, ο πρώην νικητής των Δαρδανελίων, μαχητής της Παλαιστίνης και διοικητής στρατιάς στη Μεσοποταμία, ο ικανός στρατηγός Μουσταφά Κεμάλ,

έφτασε στην Ανατολία ως γενικός επιθεωρητής των εκεί στρατευμάτων, με εντολή της σουλτανικής κυβέρνησης να ολοκληρώσει την αποστράτευση. Ο Κεμάλ, μόλις αποβιβάστηκε στη Μικρά Ασία (Σαμψούντα, 6 Μαΐου 1919) και ήρθε σε συνεννόηση με άλλους αξιωματικούς φίλους του (γνωστούς του από την στρατιωτική ομάδα στην οποία συμμετείχε), έπραξε ακριβώς το αντίθετο! Ακύρωσε την αποστράτευση και διέταξε νέα επιστράτευση με σκοπό την προστασία των τουρκικών χωρών (Ιούνιος 1919), αναλαμβάνοντας τον αγώνα της ανεξαρτησίας (όπως αποκλήθηκε τότε από τους ίδιους και αναφέρεται σήμερα στη βιβλιογραφία, Σολταρίδης 1995).

Ο στρατός που κατάφεραν και σχημάτισαν και ο οποίος πολέμησε εναντίον των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, δεν ήταν, όπως πολλοί πιστεύουν ένας «νέος» στρατός αλλά αντίθετα, ήταν η αφρόκρεμα του παλαιού-γνωστού οθωμανικού στρατού (η πιο δυναμική μερίδα των αξιωματικών του) με ένα μέρος των οπλιτών του, εφοδιασμένων πλέον με άλλον εξοπλισμό. Το σώμα των Τούρκων αξιωματικών στελεχωνόταν από άνδρες που είχαν εισαχθεί και εκπαιδευτεί σε κάποια από τις πολλές **Σχολές αξιωματικών που διέθετε η οθωμανική αυτοκρατορία**. Οι Σχολές αυτές είχαν δημιουργηθεί στις αρχές του προηγούμενου αιώνα (19ου), ως βασικός μοχλός μετατροπής του στρατού από μεσαιωνικό σε σύγχρονο ευρωπαϊκό και από αυτές, ως το 1920, είχαν αποφοιτήσει μερικές χιλιάδες αξιωματικών (οι λεγόμενοι **“μεκτεπλήδες”** σε αντίθεση με τους “αλαηλήδες” που προέρχονταν από το στράτευμα), ικανοποιητικά μορφωμένων, οι οποίοι είχαν αναπτυγμένο πατριωτικό αίσθημα, κύρος και επιρροή στην κοινωνία και προπάντων συνείδηση ιδιαίτερου σώματος (ίσως και τάξης σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς) με διακριτά χαρακτηριστικά και προπάντων, επαγγελματικά συμφέροντα (Παπαδημητρίου 2022). Ανάμεσα στα χαρακτηριστικά αυτά, αναπτύχθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα, μία έντονη αίσθηση υπεροχής έναντι άλλων κρατικών ή κοινωνικών θεσμών (βουλής και κυβέρνησης, ιερατείου, δικαστών, επαγγελματικών συντεχνιών) που ήταν σε μεγάλο βαθμό μη εκσυγχρονισμένοι. Το **σώμα των αξιωματικών** αποτέλεσε το πιο οργανωμένο και συνεκτικό τμήμα της εθνικής αστικής τουρκικής τάξης, η οποία αναπτυσσόταν εκείνη την εποχή (19ο αιώνα) αλλά με αργούς ρυθμούς.

Η πιο χαρακτηριστική μορφή του σώματος των αξιωματικών, ο Μουσταφά **Κεμάλ**, ήταν απόφοιτος της κατώτερης Στρατιωτικής Σχολής Θεσσαλονίκης (1895), της ανώτερης Σχολής Μοναστηρίου (1899), της Στρατιωτικής Ακαδημίας Κωνσταντινούπολης (1902) και της Σχολής Γενικών Επιτελών (1905). Ομοίως, ο αρχιστράτηγος του οθωμανικού και μετέπειτα αρχιστράτηγος και του κεμαλικού στρατού, **Φεβζή** (ή Τσακμάκ), είχε αποφοιτήσει από την ανώτατη Σχολή πολέμου το 1898, ο **Ισμét** (ή Ινονού, διοικητής του δυτικού Μετώπου 1920-1922) είχε αποφοιτήσει το 1903 από την αυτοκρατορική Σχολή μηχανικών και το 1906 από τη Σχολή Επιτελών, ο **Αλή Ιχσάν** (ή Σάμπις, διοικητής της 1ης κεμαλικής στρατιάς 1921-1922) είχε αποφοιτήσει το 1905 από την Ακαδημία πολέμου και ο **Γιακούμπ Σεβκή** (ή Σουμπασί, διοικητής της 2^{ης} κεμαλικής Στρατιάς το 1922), είχε αποφοιτήσει το 1900 από την Ακαδημία πολέμου.

Ο **κεμαλικός στρατός** λοιπόν, από τη δημιουργία του, το Καλοκαίρι του 1919, στελεχώθηκε

από δραστήριους αξιωματικούς-εκφραστές του τουρκικού πολεμικού ιδεώδους (Αλή Φουάτ Τσεμπεσόϋ, Κιαζήμ Καραμπεκέρ, Τσεβάτ Κομπανλί, Ισμέτ, Ρεφέντ Μπέλε, Φαχρεντίν Αλτάϋ κ.α.) και πλαισιώθηκε με στρατεύσιμους του οθωμανικού Στρατού της κεντρικής και ανατολικής Μικράς Ασίας. Τον αρχικό πυρήνα τακτικών δυνάμεων, αποτέλεσαν οι 6 μεραρχίες που ανήκαν στην παλαιά 4η Στρατιά του Καυκάσου, οι οποίες, σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής, δεν διαλύονταν προκειμένου να μπορούν να αντιταχθούν στο ενδεχόμενο σοβιετικής εισβολής.

Μετά τη σταθεροποίηση του κινήματος στην ανατολική Μικρά Ασία, ο Κεμάλ εγκατέστησε το αρχηγείο του, στην ευρισκόμενη σε εξαιρετική στρατηγική τοποθεσία **Αγκυρα**, πόλης επί του μικρασιατικού οροπεδίου, προφυλαγμένης από Βορρά από τα όρη του Πόντου, δυτικά από τον ποταμό Σαγγάριο, ανατολικά από τον ποταμό Αλυ και νότια από την Αλμυρά έρημο. Η πόλη αυτή είχε ιδιαίτερη στρατηγική αξία, καθότι αποτελούσε τον τελευταίο σταθμό της σιδηροδρομικής γραμμής προς την Ευρώπη (η σύνδεση γινόταν με το Εσκή Σεχέρ από όπου η γραμμή διακλαδιζόταν αφενός προς την Κωνσταντινούπολη και αφετέρου προς την Σμύρνη) και ήταν η έδρα του **20ου ΣΣ** (με τις μεραρχίες **23η** στο Αφιόν και **24η** στην Αγκυρα), το οποίο ομοίως διατηρείτο υπό τη διοίκηση του εθνικιστή **Αλή Φουάτ Τσεμπεσόϋ**. Η Αγκυρα έγινε έτσι το κέντρο της δραστήριας κεμαλικής δραστηριότητας.

Στις αρχικές δυνάμεις προστέθηκαν σύντομα το **12ο ΣΣ** με έδρα το Ικόνιο και το **13ο ΣΣ** που είχε έδρα στην πόλη Ντιαρμπακέρ επί των κουρδικών ορέων.

Ομάδες ατάκτων συγκροτήθηκαν εξ αρχής και ανέπτυξαν δράση την ίδια εποχή και στην ζώνη που κατείχαν οι Έλληνες (Σμύρνη, Αϊδίνιο, Αδραμύτιο) καλύπτοντας έτσι την επιστράτευση τακτικών μονάδων που είχε διατάξει το νέο καθεστώς. Τέτοιες μονάδες ήταν αρχικά η **23η Μεραρχία του Αφιόν Καραχισάρ**, η οποία σε μια ενδιαφέρουσα προσπάθεια γενικής ευαισθητοποίησης και κινητοποίησης του τουρκικού λαού, ονομάστηκε “**Μεραρχία Εθνικής Αμυνας**” (Παπαδημητρίου 2022). Ακολούθησαν στο Βορρά, οι μεραρχίες **56η** και **61η** που αναπτύχθηκαν στην περιοχή της Προύσσας-Μπαλουκεσέρ και στα Νότια της ελληνικής ζώνης, η **57η Μεραρχία** που αναπτύχθηκε στο Ντενιζλί.

Με την ολοκλήρωση του 1919, ο κεμαλικός στρατός διέθετε τις οργανωτικές βάσεις **έξι ΣΣ** που διέθεταν τους πυρήνες **16 μεραρχιών πεζικού** (2ης, 5ης, 11ης, 12ης, 23ης, 24ης, 41ης, 56ης, 57ης, 61ης και των καυκασιανών 3ης, 5ης, 9ης, 11ης, 12ης και 15ης). Το ανθρώπινο δυναμικό από το οποίο μπορούσαν να έχουν στρατεύσιμους, με τη θέλησή τους ή όχι, υπολογίζεται σε 8-10.000.000 μουσουλμάνους, κατοίκους στην επικράτεια εκτός της Συνθήκης των Σεβρών.

Ήταν χαρακτηριστικό της σημαντικής οργανωτικής προσπάθειας που καταβαλόταν το ότι τα στρατηγεία όλων των ΣΣ διαλύθηκαν και οι αξιωματικοί που τα στελέχωναν διατέθηκαν στις υφιστάμενες μεραρχίες ή στις νέες, που σχηματίζονταν. Οι μεραρχίες αυτές ήταν οργανωτικά πλήρεις ως προς τα μάχιμα τμήματα (τρία συντάγματα πεζικού συν τάγμα εφόδου, σύνταγμα

πυροβολικού, στοιχεία μηχανικού και διαβιβάσεων) αλλά ελλιπείς ως προς τις βοηθητικές υπηρεσίες (σώματα εφοδιασμού, υγειονομικό κλπ), ήταν δηλαδή “ελαφρές”, έχοντας δύναμη από 2-4.000 άνδρες. Η ελαφρού τύπου συγκρότησή τους ήταν επιτυχής σε εκείνη τη συγκυρία, γιατί τις καθιστούσε πολύ ευέλικτες και ευκολοδιοίκητες, δηλαδή εύκολα προσαρμόσιμες σε ένα ρευστό περιβάλλον (ΔΙΣ/ΓΕΣ 1967). Παράλληλα με τις μονάδες πεζικού, η ηγεσία των εθνικιστών, γνωρίζοντας άριστα τόσο τον φυσικό χώρο της Μικράς Ασίας όσο και τις ανάγκες που αυτός δημιουργούσε, προετοίμασε εντατικά τη σύσταση μεραρχιών ιππικού (ελαφρές και αυτές).

Ο εξοπλισμός των μονάδων αυτών περιελάμβανε όπλα από τις αποθήκες συγκέντρωσής τους, τις οποίες φύλαγαν πλημμελώς ή καθόλου οι σύμμαχοι (Αγγλοι κυρίως), οπότε η παραβίαση τους και η υφαρπαγή του υλικού τους, συνιστούσε την πρώτη σημαντική επιτυχία των εθνικιστών.

Η δύναμη του τουρκικού εθνικιστικού Στρατού, εκκινώντας από τους 55.000 το 1919, ανέβηκε στους 130.000 την Άνοιξη του 1921 για να φτάσει στις 208.000 το Καλοκαίρι του 1922 (οι 8.659 αξιωματικοί).

Επισκοπώντας την τουρκική δραστηριότητα, επισημαίνουμε πως βρισκόταν σε πλήρως ορθολογική κατεύθυνση. Εχοντας σαφή υψηλή πολιτική (διατήρηση βασικών εδαφών Αυτοκρατορίας-σωτηρία τουρκικού έθνους), η στρατιωτική Ηγεσία σχεδίασε και εφάρμοσε ανάλογη στρατηγική (αντιμετώπιση εχθρών έναν προς έναν και παραχώρηση χώρου μέχρι της απόκτησης απαραίτητης ισχύος), οργάνωσε σύμφωνα με τις απαιτήσεις της στρατηγικής μικρές μονάδες που μπορούσαν να κινηθούν εύκολα καθώς και ισχυρό ιππικό, οι πολλοί αξιωματικοί διοικούσαν με επαγγελματισμό κατά τις επιχειρήσεις, ενώ ο Έλεγχος εξασφαλιζόταν με τη λειτουργία των “Δικαστηρίων της Ανεξαρτησίας” που δεν χαρίζονταν σε κανέναν...

Δ. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Με τα παραπάνω δεδομένα, οι δύο αντίπαλοι αναμετρήθηκαν σε τέσσερις κύριες μάχες, που ήταν κατά σειρά οι εξής:

Μάχη Ινονού (Μάρτιος 1921)

Σε αυτήν, παρότι υπήρχε έτοιμο σχέδιο του υπεύθυνου για τις επιχειρήσεις αν/χη Πτολεμαίου Σαρηγιάννη, ο Παπούλας προτίμησε να εφαρμόσει ένα άλλο του αρχηγού του Επιτελείου του (και ομόφρονά του στα κομματικά, δηλαδή κωνσταντινικού) Κων/νου Πάλλη. Το πρώτο όμως προέβλεπε κίνηση λαβίδας, με συνδυασμό επιθέσεων και από Βορρά (προς Εσκή Σεχέρ) και από Νότο (προς Αφιόν Καραχισάρ με αναστροφή προς Κιουτάχεια), ενώ το δεύτερο περιέργως όχι. Επιπλέον, η διαταγή προέλασης δόθηκε για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας από τον ευρισκόμενο στο Λονδίνο Υπουργό Στρατιωτικών και η επίθεση ξεκίνησε με ανεπαρκείς δυνάμεις, που δεν επέτρεπαν την τήρηση εφεδρείας (Ανδρεάδης 1988).

Οι Έλληνες επιτέθηκαν προς αποκλίνοντες στόχους (Γ'ΣΣ στον Βορρά και Α' ΣΣ στον Νότο), νίκησαν μεν, κατέλαβαν και το Αφιόν Καραχισάρ αλλά αφού δεν απείλησαν τους Τούρκους με κύκλωση, εκείνοι εφάρμοσαν αριστοτεχνικά τον ελιγμό σε εσωτερικές γραμμές και έδωσαν μάχη με υπεροχή δυνάμεων στο Ινονού (τοποθεσία προστασίας του Εσκή Σεχήρ). Εκεί, επικράτησαν για πρώτη φορά των Ελλήνων που αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Τις ίδιες ώρες, στον Νότο το ελληνικό Α'ΣΣ αδρανούσε στο Αφιόν Καραχισάρ και με την ταχεία επάνοδο των Τούρκων, κινδύνευσε με περικύκλωση, η οποία αποφεύχθηκε χάρη στη σθεναρή άμυνα του 34ου Συντάγματος (της Αθήνας), στο Τουμλού Μπουνάρ (ΔΙΣ/ΓΕΣ 1967).

Μάχη Δορυλαίου (Εσκή Σεχήρ, Ιούλιος 1921)

Αφού πέρασαν τρεις κρίσιμοι μήνες (Απρίλιος-Ιούνιος), οι Έλληνες ενισχυμένοι σημαντικά επιτέθηκαν πάλι με συγκεντρωμένες δυνάμεις, αυτή τη φορά σε κίνηση λαβίδας προς συγκλίνοντες στόχους, κατάφεραν και εξάρθωσαν την τουρκική άμυνα αλλά εξ αιτίας ανεπαρκούς συντονισμού των προσπαθειών από την ηγεσία (Παπούλας και επιτελείο Στρατιάς) δεν κατάφεραν να περικυκλώσουν και να συντρίψουν τους Τούρκους, οι οποίοι πολύ σοφά, παραχώρησαν χώρο για να κερδίσουν χρόνο και συμπύχθηκαν ανατολικότερα. Ενώ οι Έλληνες καταλάμβαναν το Εσκή Σεχήρ, οι Τούρκοι αντεπιτέθηκαν με τόλμη και αιφνιδίασαν τις διάσπαρτες ελληνικές μονάδες. Στη μεγάλη μάχη που ακολούθησε στις 8 Ιουλίου (Δορυλαίου), με επιδεξιότητα οι Έλληνες απέκρουσαν την τουρκική επίθεση αλλά χωρίς εφεδρείες και επιτελική καθοδήγηση δεν κατάφεραν να μετατρέψουν την τακτική νίκη σε στρατηγική επιτυχία (Ανδρεάδης 1988). Η απουσία ικανής ελληνικής ηγεσίας φάνηκε εδώ ιδιαίτερα, καθότι η μάχη δόθηκε από τις μεραρχίες, χωρίς η Στρατιά και τα τρία ΣΣ να έχουν ενημερωθεί. Αντίθετα, η τουρκική ηγεσία πρωταγωνιστούσε στο πεδίο λαμβάνοντας καίριες αποφάσεις (είτε για οπισθοχώρηση είτε για αντεπίθεση).

Μάχη Σαγγαρίου (Αύγουστος 1921)

Με το αποτέλεσμα της μάχης του Δορυλαίου να μην ολοκληρώνει τον πόλεμο, η ελληνική πλευρά που δεν είχε σχεδιάσει μακροπρόθεσμα ούτε είχε μελετήσει τέτοια εξέλιξη, αφού έχασε κι άλλο χρόνο με πανηγύρια, συσκέφθηκε περί του πρακτέου. Στην Κιουτάχεια, στις 15-16 Ιουλίου η ελληνική πολιτικοστρατιωτική ηγεσία, παρόντος του Βασιλιά Κωνσταντίνου, αποφάσισε να συνεχίσει προς την Άγκυρα, για να καταστρέψει τον τουρκικό στρατό. Αυτή η επιχείρηση προς τις βάσεις ισχύος του αντίπαλου, με ταυτόχρονη απομάκρυνση από τις βάσεις ισχύος της ελληνικής Στρατιάς, επιχειρήθηκε υπό τους δυσμενέστερους δυνατούς όρους (Σπυρίδωνος 1957).

Καταρχήν, αφού δεν είχε εγκαίρως προβλεφθεί, δεν είχε ληφθεί η μέριμνα της μεταφοράς του κέντρου ανεφοδιασμού από τη μακρινή Σμύρνη στην πιο κοντινή Προύσσα. Και πάλι σπαταλήθηκε κρίσιμος χρόνος (από 9 Ιουλίου έως 9 Αυγούστου) και πάλι συντάχθηκε ένα προβλέψιμο σχέδιο και πάλι δεν συγκεντρώθηκαν επαρκείς δυνάμεις (μόνο 120.000 όσους είχε η Στρατιά το 1920...) και πάλι δεν προβλέφθηκε η χρήση ικανής εφεδρείας και πάλι η ανώτατη ηγεσία

δεν κατάφερε να συντονίσει ικανοποιητικά τις προσπάθειες και εν τέλει, φάνηκε ανεπαρκής μπροστά στις δυσκολίες του εγχειρήματος και την (αναμενόμενη) πεισματώδη αντίσταση των Τούρκων μπροστά στην πρωτεύουσά τους (Ανδρεάδης 1988)...

Η 25ήμερος δραματική σύγκρουση τελείωσε με νικητές του Τούρκους και ηττημένους τους Έλληνες. Αυτοί πέτυχαν να αναχαιτίσουν αποφασιστικά την ελληνική επίθεση, να δημιουργήσουν δυσαναπλήρωτες απώλειες στην ελληνική στρατιά ώστε να μην ξανασκεφτεί να αναλάβει τέτοιας έκτασης επιθετική δράση και συνεπώς να μην μπορεί να εκβιάσει τη νικηφόρο, γι αυτήν, έκβαση του πολέμου.

Λανθασμένη ήταν η απόφαση της 16^{ης} Ιουλίου, για προέλαση προς Άγκυρα, υπό τις συνθήκες υπό τις οποίες αναλήφθηκε. Εκείνη τη χρονική στιγμή περιείχε ίσες πιθανότητες επιτυχίας και αποτυχίας, κάτι που θα έπρεπε να προκαλέσει την αντίθετη εισήγηση του Διοικητή της Στρατιάς. Ομοίως, η πολιτική ηγεσία, στο ενδεχόμενο ήττας, όφειλε να αναμετρήσει τις δυσμενείς, πολιτικές συνέπειες μιας τέτοιας εξέλιξης, όπως βέβαια όφειλε να έχει διαλέξει κάποιον αξιότερο για Διοικητή της Στρατιάς. Η ευθύνη της απόφασης, βαρύνει συνεπώς και τις δύο ηγεσίες.

Η ευθύνη της αποτυχίας κατά την υλοποίηση, βαρύνει αποκλειστικά την ηγεσία της Στρατιάς (διοικητή και επιτελείο). Καταρχάς, γιατί απέτυχε στην επιτελική σχεδίαση της μάχης, μην κρατώντας καμμία αξιόλογη εφεδρεία με την οποία θα εκμεταλλευόταν στρατηγικά, τα επιτευχθέντα τακτικά πλεονεκτήματα. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο στρατιωτικός αναλυτής Γ. Ανδρεάδης στο επίσημο περιοδικό του ελληνικού Στρατού (Στρατιωτική Επιθεώρηση 1988) *«αν κατά την 29^η Αυγούστου υπήρχε μία ελληνική μεραρχία διαθέσιμη στο δεξιό της Στρατιάς για να εκμεταλλευθεί την επιτυχία (ενν. την συντριβή της τουρκικής αντεπίθεσης), ήταν βέβαιη η διάλυση των Τούρκων και η κατάληψη της Άγκυρας. Όμως η Στρατιά, αφού κατέβαλε τον εχθρό σχεδόν παντού, δεν είχε τα μέσα να μεταβάλει την επικράτησή της στο πεδίο της μάχης σε στρατηγική νίκη. Και επειδή η επιτόπου παραμονή αποκλειόταν, αποφασίστηκε τότε η σύμπτυξή της...»*.

Επιπλέον, γιατί το αρχικό της σχέδιο ήταν και δύσκολο και δεν το προσάρμοσε στις ανάγκες της μάχης. Παπούλας και Πάλλης, απόντες από τα χαρακώματα και τις εμπειρίες του μακεδονικού μετώπου, δεν παρακολουθούσαν πάντα από κοντά τον αγώνα και διέταζαν χωρίς να λογαριάζουν τις δυσκολίες. Εκτιμούσαν πολλές φορές λανθασμένα τις πληροφορίες, υπέρ της εναέριας και όχι της επίγειας παρατήρησης, ενώ δεν φρόντισαν δραστήρια τις εφοδιοπομπές αλλά διέταζαν επιθέσεις, χωρίς ανάλογη προπαρασκευή πυροβολικού, για κατάληψη άριστα οργανωμένων («φύσει και τέχνη») θέσεων. Το σπουδαιότερο βέβαια ήταν, ότι δεν έδειξαν την απαιτούμενη αποφασιστικότητα όταν χρειαζόταν, μπροστά στην τελική προσπάθεια, αποδεικνύοντας, ότι εξ αρχής δεν είχαν πιστέψει στην επιτυχία αυτής της αναμετρήσεως, που οι ίδιοι είχαν προκαλέσει...

Μάχη Αφίον Καραχισάρ (Αύγουστος 1922)

Με την ολοκλήρωση των επιχειρήσεων, ο Παπούλας υπέβαλε στην κυβέρνηση αναλυτικό υπόμνημα των γεγονότων και των πεπραγμένων της διοίκησής του. Τελειώνοντας, εκτιμούσε πως η ισχύς της Στρατιάς είχε κορεσθεί και ότι αυτή δεν μπορούσε πλέον να αναλάβει σημαντικές επιχειρήσεις. Ουσιαστικά δηλαδή, **δήλωνε πως αποδεχόταν την ήττα στο ηθικό πεδίο**, αυτήν που ο στρατάρχης Φος θεωρούσε πως ήταν υποχρέωση των στρατηγών να μην αποδέχονται ποτέ!

Η γενική κατάσταση στη Στρατιά δεν ήταν καθόλου καλή, καθότι μεταξύ των άλλων, είχε γίνει γνωστή η Απόφαση του Υπουργού Στρατιωτικών για ευνοιοκρατικού χαρακτήρα προαγωγές και επιβραβεύσεις αξιωματικών του εσωτερικού με ταυτόχρονη παράλειψη των αξιωματικών-πολεμιστών του μετώπου. Η σαφώς ανορθολογική απόφαση είχε ληφθεί τις ώρες του κρίσιμου αγώνα μπροστά στην Άγκυρα (29 Αυγούστου)...

Μετά από τέτοια εισηγήση πάντως, η Κυβέρνηση Γούναρη όφειλε να αντικαταστήσει αμέσως τον αρχιστράτηγο που δεν πίστευε στη νίκη των δυνάμεών του. Δεν το έπραξε και χρεώθηκε με ένα βαρύτατο σφάλμα, τόσο κατά την αντιμετώπιση των κρατικών θεμάτων (κυρίως) όσο και κατά τη διαχείριση των ιδίων της συμφερόντων. Ο Πρωθυπουργός ως επικεφαλής της κυβέρνησης δεχόταν να έχει σε υπεύθυνη θέση, έναν συνεργάτη που του δήλωνε ότι δεν μπορούσε να παίξει με επιτυχία τον ρόλο που είχε αναλάβει... Η εντελώς ανορθολογική, από σκοπιά διοικητικής ανάλυσης, κατάσταση εξηγείται με όρους πολιτικής ανάλυσης (Παπαδημητρίου 2022). Ο Γούναρης προτιμούσε έναν αποτυχημένο αλλά πιστό Παπούλα παρά κάποιον άλλο, που μπορεί να τα κατάφερνε καλύτερα, οπότε θα γινόταν πολιτικά υπολογίσιμος. Ένας τέτοιος στο μυαλό του Γούναρη φαίνεται πως ήταν ο Δούσμανης, ο οποίος έμενε διαρκώς με την πικρή γεύση της ακύρωσης της αναβάθμισής του (Ριζάς 2022).

Η αναφορά Παπούλα όμως, επιβαλλόταν να οδηγήσει όλη την κυβέρνηση σε μία κατάσταση συνολικού αναστοχασμού, όπως θα λέγαμε σήμερα, αξιολόγησης και επανεκτίμησης δηλαδή του συνόλου της γενικής κατάστασης. Δεν φαίνεται να έγινε με σοβαρό τρόπο, δηλαδή με συστηματική συζήτηση υπουργών και εμπειρογνώμωνων, στη βάση ειδικών εισηγήσεων (στρατιωτικών, διπλωματών, οικονομολόγων κλπ), κάτι τέτοιο. Ατυχώς για τα ελληνικά συμφέροντα, η τότε κυβέρνηση των συντηρητικών-βασίλοφρόνων αντί να ασχοληθεί σοβαρά και εμπειριστατωμένα με το φλέγον θέμα που πλέον έμπαινε σε δυσμενή τροχιά, προτίμησε να το διαχειρίζεται ως κρατικό πρόβλημα και όχι ως εθνικό, μείζονος, ιστορικής σημασίας ζήτημα (Ριζάς 2022). Με αυτήν τη λογική, του κρατικού προβλήματος, το εξέταζε μέσα στο πλαίσιο του υπουργικού συμβουλίου και το χειρότερο, μέσα στο πλαίσιο των ανταγωνισμών, των μικροτήτων και των υστεροβουλιών ενός συντηρητικού συμβουλίου, προσκολλημένου σε έναν αυταρχικό μονάρχη που διαπνεόταν από καθεστωτική αντίληψη.

Οι κρίσιμες αποφάσεις που δεν λήφθηκαν (“non decision”) από την υπεύθυνη ελληνική κυβέρνηση τον Οκτώβριο 1921, με τις οποίες μπορούσαν να δρομολογηθούν εγκαίρως στρατηγικές (είτε στην κατεύθυνση νέας πανεθνικής προσπάθειας είτε στην κατεύθυνση

αποχώρησης με εγγυήσεις) για την επόμενη χρονιά, διαμόρφωσαν το σκηνικό των δραματικών εξελίξεων του 1922 (Παπαδημητρίου 2022)... Ένα πρόβλημα εσωτερικής φύσεως μπορεί κάποτε να επιλυθεί δια της αδρανείας (περνάει καιρός και ατονεί ή ξεχνιέται), ποτέ όμως δεν γίνεται αυτό με ένα πρόβλημα κρατικών σχέσεων, όπου πάντα υπάρχουν ανταγωνιστές και ενδιαφερόμενοι με πιεστικά συμφέροντα. **Η συντηρητική-βασιλική ελληνική κυβέρνηση του 1921, δεν κατάφερε να αρθεί στο ύψος των ζητημάτων που αντιμετώπιζε...**

Στο στρατιωτικό πεδίο πάντως, μετά την αποδοχή της εκτίμησης Παπούλα, ολόκληρος ο ελληνικός στρατιωτικός βραχίονας περιέπεσε σε αδράνεια (ΔΙΣ/ΓΕΣ 1967). Παντού, οι στρατιωτικοί φρόντιζαν για την όσο το δυνατόν καλύτερη διαβίωσή τους κατά τους δύσκολους χειμερινούς μήνες είτε βρίσκονταν στις προφυλακές είτε βρίσκονταν στις μεγάλες ιωνικές πόλεις, με τα πολύβουα παζάρια και την έντονη διασκέδαση. Η παρατεινόμενη διάρκεια της στράτευσης, παρά τις κυβερνητικές υποσχέσεις και η απουσία εμφανούς προοπτικής, δημιουργούσαν κλίμα έντονης δυσφορίας και προβληματισμού. Στις κύριες παραμέτρους συνοχής ενός στρατεύματος, στο ηθικό και στην πειθαρχία, η κατάσταση γινόταν όλο και χειρότερη.

Ως προς το **ηθικό**, η πτώση του ήταν εμφανής και λόγω των απωλειών του προηγούμενου έτους και λόγω διαπίστωσης του αδιεξόδου και λόγω της απουσίας βασικών εφοδίων και λόγω της απομάκρυνσης από τους αρχικούς, εθνικούς σκοπούς του πολέμου. Ιδίως, η διαβίωση των πολεμιστών της γραμμής των πρόσω, μεταξύ εχθρικών στην πλειοψηφία τους πληθυσμών και όχι ανάμεσα σε ομογενείς, βάρυνε πολύ στην εκ μέρους τους αρνητική πρόσληψη του χαρακτήρα του πολέμου.

Ως προς την **πειθαρχία**, η κατάσταση ήταν παρόμοια. Η παθητική στάση, οι ατέλειωτες ώρες σχόλης στους στρατώνες ή στα ορύγματα, η απουσία στόχου και προοπτικής, ενώ ταυτόχρονα, στις ιδιαίτερες πατρίδες των στρατιωτών, ιδίως των αγροτών που ήταν και οι περισσότεροι, οι οικονομικές πιέσεις αυξάνονταν, σύντομα ξεπέρασαν τα όρια ανοχής και οδήγησαν σε εκδηλώσεις απειθαρχίας ακόμα και σε στάσεις. Στα πιο τρανταχτά παραδείγματα, α) τον Νοέμβριο 1921, σε επιθεώρηση του διαδόχου Γεωργίου τμήματα του 1/38 Συντάγματος Ευζώνων φώναξαν υπέρ της αποστράτευσης, ζητώντας απολυτήρια και β) ένα ολόκληρο σύνταγμα, το 49ο της Κορίνθου, στασίασε και χρειάστηκε η επέμβαση άλλων νομιμοφρόνων τμημάτων, για να αποκατασταθεί η τάξη. Το συγκεκριμένο σύνταγμα μετακινήθηκε από την 4η Μεραρχία που ανήκε, στην 1η και εντάχθηκε μεταξύ των εμπειροπόλεμων και καταξιωμένων συνταγμάτων της (4ο, 5ο και 1/38 Ευζώνων), προκειμένου να αναβαπτισθεί.

Πέραν των προηγούμενων αρνητικών επιδόσεων στις κύριες παραμέτρους, διαλυτική επίδραση ασκούσαν δύο επιπλέον προβλήματα, τα οποία αντί να επιλυθούν κατά το δεκάμηνο Οκτωβρίου 1921-Αυγούστου 1922, επιδεινώθηκαν, με καθοριστική συνέπεια επί των υλικών και ηθικών δυνάμεων των μαχητών.

Πρώτο ήταν το **οικονομικό**. Αναγκασμένο να πληρώνει μετρητοίς για τα πάντα όσα

προμηθευόταν, το ελληνικό Κράτος του 1921-22 πολύ γρήγορα εξάντλησε τις περιορισμένες οικονομικές του δυνατότητες, με αποτέλεσμα τη δραστική μείωση των παντός είδους εφοδίων που είχε ανάγκη η μαχόμενη Στρατιά. Οι μισθοί των αξιωματικών καθυστέρουσαν πολύ, η ποιότητα του φαγητού χειροτέρευε, ρούχα και αρβύλες δεν υπήρχαν κλπ (Ριζάς 2022). Η κατάσταση βελτιώθηκε μόνο προσωρινά το Καλοκαίρι 1922, έπειτα από το σκληρό αλλά έξυπνο μέτρο του Υπουργού Οικονομικών, ωστόσο οι πιστώσεις που εξασφαλίστηκαν έφταναν μέχρι τον Οκτώβριο, με συνέπεια, η αγωνία να είναι παρούσα.

Δεύτερο και βασικότερο πρόβλημα ήταν το **διοικητικό**. Από την πολιτική μεταβολή του Νοεμβρίου 1920, τη Στρατιά διοικούσε μια πλειάδα αξιωματικών που αφενός δεν είχαν εμπειρία του Α'ΠΠ και των εξελίξεων που αυτός επέφερε είτε στο πεδίο της τακτικής (συνεπώς **υστερούσαν επιχειρησιακά**) είτε στο πεδίο της στρατηγικής σχεδίασης (συνεπώς **υστερούσαν επιτελικά**) και αφετέρου, είχαν την ευθύνη μεγαλύτερων μονάδων από αυτές που γνώριζαν (συνεπώς **υστερούσαν διοικητικά**). Ο αντιστράτηγος Παπούλας, όσο ευσυνείδητος και αν ήταν, δεν μπορούσε να καλύψει τα γνωστικά κενά του (Παπαδημητρίου 2022). Αποχώρησε όταν, με τις πρωτοβουλίες του έγινε δυσάρεστος στους πολιτικούς προϊσταμένους του, υπό το πρόσχημα της συμπλήρωσης της ηλικίας συνταξιοδότησης (Μάιος 1922). Ομοίως αποχώρησαν και οι σωματάρχες Κοντούλης και Πολυμενάκος, ενώ ο πρίγκιπας Ανδρέας, ύστερα από τις γκάφες του, είχε αποτραβηχτεί από τη διοίκηση του Β'ΣΣ. Με τη θέση του διοικητή της Στρατιάς να χρεώνει τέθηκε επί τάπητος το κρίσιμο θέμα της επιλογής του νέου Έλληνα στρατιωτικού ηγέτη, που προφανώς θα είχε καθοριστική σημασία στην πορεία των πραγμάτων.

Στο κρίσιμότερο ζήτημα της επιλογής νέου ανώτατου διοικητή, η Κυβέρνηση Πρωτοπαπαδάκη έκανε τη χειρότερη επιλογή που μπορούσε να κάνει, με τα αίτια αυτής της απόφασης, να παραμένουν ακόμα ανεξήγητα. Μεταξύ πέντε εν ενεργεία αντιστρατήγων (Δούσμανης, πρίγκιπας Ανδρέας, Μπαίρας, Μομφεράτος και Χατζανέστης), παρότι ο Δούσμανης ήταν σύμφωνος στο να αναλάβει ο ίδιος, περιέργως επιλέχθηκε ο διοικητής του Δ' Σώματος (Θράκης) **Γεώργιος Χατζανέστης**.

Ο νέος αρχιστράτηγος ήταν γνωστός ως προβληματική προσωπικότητα. Αν και ήταν αξιωματικός με καλή μόρφωση (πρώτος της τάξης του στη Σχολή Ευελπίδων) έχοντας σπουδές στη Γαλλία, την Αγγλία και τη Γερμανία, ωστόσο κατεχόταν από έμμονες ιδέες (εξ αιτίας των οποίων κάποια περίοδο φαίνεται πως είχε νοσηλευθεί), ενώ ακόμη ήταν αυταρχικός, συγκεντρωτικός και υπερβολικά αυστηρός (“πειθαρχιομανής”), με αποτέλεσμα να συνεννοείται δύσκολα με το περιβάλλον του. Επιπλέον και πολύ χειρότερα, η επαγγελματική εμπειρία του περιοριζόταν στον πόλεμο του 1897 διότι το 1909 είχε αποχωρήσει. Επανάληθε ωστόσο και συμμετείχε στους Βαλκανικούς Πολέμους, ως επιτελάρχης της 6ης Μεραρχίας, λαμβάνοντας χαριστικά τους βαθμούς που οι συνάδελφοί του είχαν στο μεταξύ κερδίσει. Όταν όμως ως συνταγματάρχης πια ανέλαβε τη διοίκηση της 5ης Μεραρχίας (1916), οι υφιστάμενοί του στασίασαν (!), αναγκάζοντάς τον να παραιτηθεί και να καταφύγει στην Ελβετία. Από εκεί, χωρίς καμία ανάμιξη

στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τον Νοέμβριο 1920, χάρη στο ανεργμάτιστα ευνοιοκρατικό σύστημα των κωνσταντινικών, επανήλθε ως αντιστράτηγος (!).

Έχοντας τέτοια αντιμετώπιση, ως εκλεκτό μέλος της αθηναϊκής αριστοκρατίας (γόνος γνωστής ευκατάστατης οικογένειας, αδελφός της λαίδης Λω-συζύγου του Βρετανού αντιβασιλιά των Ινδιών, συγγενής της οικογένειας Κορομηλά), παρότι δεν είχε ποτέ διοικήσει ούτε μικρή (μοίρα ή σύνταγμα ΠΒ) ούτε μεγάλη μονάδα (ταξιαρχία, μεραρχία ή σώμα) σε πολεμικές επιχειρήσεις, διορίστηκε (ευνοιοκρατικά) καταρχήν διοικητής της Στρατιάς Θράκης και τον Μάιο 1922, αρχηγός της Στρατιάς Μικράς Ασίας, περιοχής της οποίας αγνοούσε παντελώς τις συνθήκες. Προτιμήθηκε αυτός ο προβληματικός απόλεμος αντί άλλων αξιότερων συναδέλφων του που αφενός πολεμούσαν επί χρόνια και αφετέρου γνώριζαν τον εχθρό και το έδαφος.

Η επιλογή του **Χατζανέστη**, χαρακτηριστικό δείγμα ευνοιοκρατίας και στενότητας οριζόντων, με τα μέτρα εκείνης της εποχής κρινόμενη ήταν σαφώς απαράδεκτη, καθόσον με αυτήν παραβιαζόταν κάθε κανόνας ορθολογισμού, αξιοκρατίας και αναγκαιότητας (Παπαδημητρίου 2022). Ένας αξιωματικός που είχε αποτύχει να διοικήσει μία μεραρχία με 13.500 άνδρες σε καιρό ειρήνης, χωρίς να προσθέσει τίποτα άλλο στα προσόντα του αναλάμβανε να διοικήσει μια στρατιά (με το ισοδύναμο 15 μεραρχιών) με 200.000 άνδρες σε καιρό πολέμου, εναντίον ενός εμπειροπόλεμου εχθρού, σε περιοχή που δεν γνώριζε!

Η ευθύνη της επιλογής του εντελώς ακατάλληλου αυτού αξιωματικού, ακατάλληλου γενικά για διοίκηση όχι για αρχιστρατηγία στρατού σε κρίσιμη πολεμική περίοδο, βαραίνει πλήρως εκείνους που την αποφάσισαν, δηλαδή τον Υπουργό Στρατιωτικών **Νικόλαο Θεοτόκη**, τον Πρωθυπουργό **Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη** και τον ισχυρό παράγοντα της Κυβέρνησης **Δημήτριο Γούναρη**, ενώ φαίνεται πως και ο Νικόλαος **Στράτος** είχε κάποια παρασκηνακή ανάμιξη ως κουμπάρος του νέου αρχηγού. Ο Δούσμανης, που διεκδικούσε τη θέση ως έτερος αντιστράτηγος, καταγράφει στο βιβλίο του ένα κλίμα δηλητηριασμένων σχέσεων αυλικών που διαγκωνίζονταν μεταξύ τους προτάσσοντας τα εγωϊστικά τους κίνητρα παρά την εξαιρετική κρισιμότητα των στιγμών που αντιμετώπιζαν.

Ατυχώς δεν ήταν η μόνη λανθασμένη απόφαση της πολιτικής Ηγεσίας του Μαΐου 1922. Πέραν της πλήρως εσφαλμένης επιλογής αρχιστρατήγου, η αντίστοιχη για τον επιτελάρχη της Στρατιάς, σε αντικατάσταση του παραιτηθέντος Πάλλη, συμπλήρωσε το δράμα στην ελληνική στρατιωτική Ηγεσία. Ο διορισθείς, υποστράτηγος **Γεώργιος Βαλέτας** ήταν επιτελάρχης του Δ' Σώματος Στρατού, που με εντολές της βασιλικής Κυβέρνησης του Αλέξανδρου Ζαΐμη είχε εγκαταλείψει ανυπεράσπιστη την Ανατολική Μακεδονία και είχε παραδοθεί στους Γερμανοβουλγάρους τον Αύγουστο 1916. Και αυτός βέβαια ήταν απόλεμος κατά το διάστημα 1916-1918, που φιλοξενείτο σε γερμανικό στρατόπεδο και επανελθών το 1920. Σε μια εποχή που οι φήμες οργιάζαν για εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας, ο διορισμός αυτός επέδρασε προφανώς ενισχυτικά στα σχετικά σενάρια, άρα διαλυτικά επί του ηθικού των μαχητών.

Ο νέος αρχιστράτηγος, με την ανάληψη των καθηκόντων του (21 Μαΐου 1922), διενήργησε

εκτεταμένη επιθεώρηση του μετώπου (από 27 Μαΐου έως 10 Ιουνίου) και διέγνωσε τις προφανείς αδυναμίες του (!). Ωστόσο, παρά την ανησυχία που εξέφραζε (“*πώς μπορείτε να κοιμάσθε ήσυχοι*” ρωτούσε τους επιτελείς του) δεν έλαβε κανένα σοβαρό μέτρο άμεσης αντιμετώπισης της κατάστασης. Διέταξε μεν το επιτελείο του, στο οποίο την ευθύνη των επιχειρήσεων ανέλαβε ο συνταγματάρχης **Μιχαήλ Πάσσαρης**, αντικαθιστώντας τον Σαρηγιάννη, να εκπονήσει σχέδια σύμπτυξης και καλύτερης ανάπτυξης των δυνάμεων, ωστόσο τις ελπίδες του για επίλυση του προβλήματος, τις βάσισε μόνο στον εκβιασμό των συμμάχων με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, σκέψη που από τότε που ήταν διοικητής της Στρατιάς Θράκης, φαίνεται να του είχε γίνει έμμονη ιδέα.

Πέρα από τα προβλήματα στον επιτελικό σχεδιασμό, η κατάσταση ήταν χειρότερη στον **τρόπο της διοίκησης**, ο οποίος ήταν πολύ συγκεντρωτικός (ΔΙΣ/ΓΕΣ 1967). Και ο νέος αρχηγός της αλλά και ο προκάτοχός του, είχαν κρατήσει όλες τις αποφάσεις (ακόμα και για τις μετακινήσεις συνταγμάτων) στην εξουσία τους, χωρίς αυτό να ταιριάζει στη φύση των επιχειρήσεων που διεξάγονταν, με τα εκτεταμένα μέτωπα, τις κακές και αργές επικοινωνίες που συχνά διακόπτονταν από τη συνεχή δράση ανταρτών και του πολυάριθμου εχθρικού ιππικού, τον ιδιαίτερα ευέλικτο αντίπαλο κλπ. Ο **Χατζανέστης**, προσωπικότητα με εμμονές και απ’ ότι μπορούμε να πούμε σήμερα, άνθρωπος χωρίς ενσυναίσθηση, δεν ήταν δυνατόν να εμπιστευθεί άλλους. Έτσι, ενίσχυσε περαιτέρω τον συγκεντρωτισμό, διαπράττοντας το σφάλμα της κατάργησης των τακτικών Συγκροτημάτων (Βόρειο και Νότιο) και το χειρότερο, επιλέγοντας να διοικεί από τη Σμύρνη τρεις αυτοτελείς σχηματισμούς (τα τρία Σώματα Στρατού) που βρίσκονταν στο μέτωπο, σε απόσταση 420 περίπου χλμ, χωρίς να τους εκχωρήσει δυνατότητα δικής τους πρωτοβουλίας.

Οι παντελώς λανθασμένες επιλογές ηγετών, ο συγκεντρωτισμός, η συνακόλουθη ευθυνοφοβία, η εξακολούθηση της αναξιοκρατίας στις προαγωγές, με σαφή μάλιστα προτίμηση των απόλεμων αξιωματικών του εσωτερικού από τους μάχιμους (!), με την ηγεσία αφοσιωμένη στην εξεύρεση πολιτικής λύσης και τους διοικητές να αδρανούν, όπως ήταν επόμενο, όλα τα προηγούμενα συνδυαζόμενα, χαλάρωσαν πολύ την πειθαρχία στη Στρατιά (Ριζάς 2022). Οι αδειούχοι που δεν επέστρεφαν στις θέσεις τους πολλαπλασιάστηκαν (255 ήταν αξιωματικοί !), οι λιποταξίες γίνονταν πλέον ομαδικά, οι ανυπότακτοι έφταναν τις χιλιάδες, σίγουρα όχι τις 80-90 (!) που μερικοί υπερβολικοί αναφέρουν αλλά πιθανότατα τις 10-20 χιλιάδες που σημειώνουν άλλοι. Επιπλέον, η διαφθορά στις υπηρεσίες συνιστούσε κυρίαρχο στοιχείο. Προς τιμήν του ο Χατζανέστης, μέσα στη γενική αυστηρότητα που τον διέκρινε, πήρε κάποια μέτρα περιστολής των ακραίων καταστάσεων, όπως την κατάργηση των ποικίλων (χαριστικών) αποσπάσεων σε μονάδες εσωτερικού ή την καταβολή των οφειλόμενων επί τρίμηνο μισθών. Βεβαίως αυτά ήταν θετικά, ωστόσο είχαν ασήμαντη επιρροή επί του γενικότερου αρνητικού κλίματος.

Για τις συγκεκριμένες συνθήκες, στη Στρατιά Μικράς Ασίας το Καλοκαίρι του 1922, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως οι όποιες βελτιώσεις της καθημερινότητας δεν ήταν τέτοιου

βαθμού που να μπορούσαν να ανατρέψουν τη γενικευμένη, έκδηλη δυσαρέσκεια που πήγαζε από βαθύτερα αίτια. Επιπλέον, η επιμονή του (χωρίς ενσυναίσθηση) αρχιστρατήγου στις εξωτερικές εκδηλώσεις της πειθαρχίας (δυνατή φωνή, παράστημα, χαιρετισμός, άψογη στολή κλπ) χωρίς ταυτόχρονα να επιλύονται τα μείζονα προβλήματα (παράταση παραμονής στο μέτωπο, εκφυλισμός των αρχικών σκοπών του πολέμου, αναξιοκρατία, ευνοιοκρατία και έντονες αδικίες, ελλείψεις διάφορων υλικών κλπ), ακύρωνε τις θετικές εντυπώσεις όποιων βελτιωτικών μέτρων λαμβάνονταν. Όπως διδάσκει η διοικητική επιστήμη (Παπαδημητρίου 2021), τα “**στρατηγικά ζητήματα**”, δηλαδή τα μείζονα, τα πολύ σημαντικά, αυτά που η επιρροή τους είναι κρίσιμη, είναι εκείνα που καθορίζουν την πορεία μιας επιχείρησης και όχι τα δευτερεύοντα, τα τριτεύοντα ή τα περιφερειακά.

Και ως προς αυτά, τα μείζονα ζητήματα, το σημαντικότερο ήταν πως η απόμακρη στάση και η ψυχρότητα του (αμφισβητούμενου για τις στρατιωτικές ικανότητές του) αρχιστρατήγου, διέρρηξε την ψυχική σχέση με τους υφισταμένους του (και τη γενικότερη εμπιστοσύνη στην ηγεσία την οποία εκπροσωπούσε), οι οποίοι πλέον προσανατολιζόνταν σε ατομικές λύσεις, αφού η επίσημη-θεσμική που αυτός εξέφραζε, δεν ενέπνεε παρά μόνο πικρόχολη διάθεση. Η εμπιστοσύνη των στρατιωτικών προς την Ηγεσία τους αποτελεί μία από τις μείζονες σχέσεις που διατηρούν ψηλά τις **ηθικές δυνάμεις** ενός στρατού (η εμπιστοσύνη στο κράτος, η εμπιστοσύνη στην ποιότητα των όπλων και η πειθαρχία συνθέτουν τις υπόλοιπες) και η εξαφάνιση της από τους μαχητές της ελληνικής Στρατιάς συνιστούσε βαρύτατο πλήγμα γι' αυτήν (Παπαδημητρίου 2022). Οι συνέπειες του πλήγματος αυτού, που σημειωτέον κατάφεραν οι ίδιοι οι Έλληνες στον εαυτό τους, φάνηκαν πολύ γρήγορα στην (περιορισμένη) ένταση της καταβαλόμενης προσπάθειας (Λουμιώτης 2022).

Η αλυσίδα που οδήγησε στην καταστροφή ξεκίνησε συνεπώς πρώτα από αυτήν, την εγκληματικά εσφαλμένη επιλογή. Η ελληνική πολιτική ηγεσία (βασιλική κυβέρνηση και βασιλιάς-κομματάρχης της), μόνη της χωρίς συμμάχους, αντιμετώπιζοντας μια εξαιρετικά περίπλοκη-δυσμενή κατάσταση, έχοντας τρομερούς κινδύνους να επικρέμονται στο κεφάλι της, αντί να ανακαλύψει τον αξιότερο στρατιωτικό που διέθετε (ανεξαρτήτως πολιτικής του ένταξης) και να του εμπιστευτεί το μόνο αξιόπιστο όπλο/διπλωματικό επιχείρημα που είχε στα χέρια της, δηλαδή την εμπειροπόλεμη Στρατιά Μικράς Ασίας, το παραχωρούσε ανενδοίαστα σε έναν απόλεμο, εγνωσμένης προβληματικότητας αξιωματικό, περισσότερο αυλικό παρά πολεμιστή, που θα έπρεπε να αναμετρηθεί με τους ικανούς μπαρουτοκαπνισμένους στα πεδία του Α' ΠΠ αντιπάλους του...

Με τα παραπάνω δεδομένα, δεν είναι περίεργο το γεγονός ότι **στρατηγική αξία λόγου της ελληνικής Ηγεσίας, τον Αύγουστο του 1922, στην πραγματικότητα δεν υπήρχε** (Παπαδημητρίου 2022). Το μόνο που ενδιέφερε ήταν η εξασφάλιση των κατακτημένων και κατεχομένων εδαφών με τις σημαντικές πόλεις, ώστε να έχει κάποιος, διπλωματικό πλεονέκτημα η ελληνική μεριά στις διαπραγματεύσεις που έμελε να ξεκινήσουν (Ριζάς 2022)... Έχοντας στην κυριολεξία κρεμαστεί από την υποστήριξη του πρωθυπουργού της Βρετανίας, ανέμεναν τη σύγκληση της συνδιασκέψεως στη Βενετία, που είχε οριστεί για τα τέλη Αυγούστου. Εξ αιτίας και

αυτής της εξάρτησης από τη Βρετανία, οι Έλληνες ηγέτες, δεν μπόρεσαν να δουν και τον μοναδικό τρόπο πίεσης που διέθεταν, δηλαδή την απειλή αποχώρησης από ολόκληρο το βόρειο μέτωπο (Εσκή Σεχήρ, Προύσσα, Νικομήδεια), ώστε να αποκαλυφθούν οι Αγγλοι που κατείχαν τα Δαρδανέλλια και να έρθουν σε απευθείας αντιπαράθεση με τους Τούρκους.

Όταν σε όλα τα προηγούμενα, προσθέσουμε την ανεπαρκή αμυντική οργάνωση και την απουσία σοβαρής αμυντικής στρατηγικής, δεν πρέπει να θεωρείται περίεργο το ότι το ελληνικό μέτωπο στην εξέχουσα του Αφιών Καραχισάρ κατέρρευσε 30 ώρες μετά την βίαιη προσβολή του από συντριπτικά υπέρτερες τουρκικές δυνάμεις (12 μεραρχίες πεζικού και 3 ιππικού έναντι 3 ελληνικών μεραρχιών πεζικού), τις οποίες συγκέντρωσε με επιτυχία η τουρκική ηγεσία, επιτυγχάνοντας τακτικό αιφνιδιασμό (Λουμιώτης 2022).

Το ότι η τακτική ήττα στο Αφιών μετατράπηκε σε πανωλεθρία οφείλεται καταρχήν στις εντελώς λανθασμένες επιλογές του αρχιστρατήγου που από τη Σμύρνη, διέταξε τους υποχωρούντες να φύγουν προς τα δυτικά και βήμα προς βήμα εκθέτοντας έτσι το πλευρό τους (νότιο) στον προελαύνοντα εχθρό (που είχε επιτεθεί από νότια...). Επιπροσθέτως όμως οφείλεται και στις λανθασμένες επιλογές και την αργοπορία του τοπικού Έλληνα διοικητή, του αντιστρατήγου **Νικολάου Τρικούπη** που αφενός συμφώνησε με τον Χατζανέστη στην οδό σύμπτυξης (αντί προς Βορρά που βρισκόταν το ανέπαφο Γ΄ΣΣ δυτικά προς τη Σμύρνη) και αφετέρου, δεν κατάφερε να συντονίσει τις μονάδες του και όταν η κατάσταση πίεζε, δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα παρά φέρθηκε ως στρατιωτικός γραφειοκράτης και όχι ως πολέμαρχος (ΔΙΣ/ΓΕΣ 1967).

Η απουσία αυστηρού **Ελέγχου**, μέσω των Στρατοδικείων (είχαν περιοριστεί πολύ από τον Νοέμβριο 1920), έδωσε το τελειωτικό χτύπημα στη συνοχή της ελληνικής Στρατιάς, μονάδες της οποίας, όχι μόνο έφευγαν διαλυμένες αλλά προέβησαν σε επαίσχυντες πράξεις κατά των αμάχων που συναντούσαν, κλέβοντας, λεηλατώντας και καίγοντας χωριά και πόλεις (Παπαδημητρίου 2022). Και για να αντιμετωπίσει αυτήν την κατάσταση ο Χατζανέστης, να μην διέταξε τους αξιωματικούς να φονεύουν κάθε φυγάδα αλλά δεν φρόντισε να στείλει ούτε ένα στρατιώτη ούτε ένα φυσίγγιο ούτε ένα καρβέλι ψωμί, για να στηρίξει τους συμπτυσσόμενους (Αγτσιδής 2015)...

Ε.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ για την ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ της ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1920-1922

Συνοψίζοντας τα παραπάνω μπορούμε να πούμε πως η ελληνική στρατηγική της περιόδου 1920-1922, δηλαδή της περιόδου διακυβέρνησης των κωνσταντινικών, χαρακτηριζόταν από τα εξής:

- Ανεπαρκής σχεδίαση επιχειρήσεων σε στρατηγικό βάθος, απουσία ολοκληρωμένου σχεδίου προς εξασφάλιση της νίκης.
- Απουσία προσαρμογής στον Χώρο.

- Πλήρης αγνόηση του Χρόνου.
- Εκπόνηση συντηρητικών, προβλεπόμενων σχεδίων, επί της πεπατημένης...
- Αγνόηση-απουσία διατήρησης/χρήσης/αξιοποίησης εφεδρειών
- Σαφής υποτίμηση του αντιπάλου.

Οφείλουμε να σταθούμε ιδιαίτερα, στην τελευταία εντελώς απαράδεκτη διαπίστωση. Είναι όμως γεγονός πως οι κωνσταντινικοί αξιωματικοί που ανέλαβαν τις διοικήσεις μετά τον Νοέμβρη 1920, σε αντίθεση με τους προκατόχους τους, υποτιμούσαν συνέχεια τις πολεμικές ικανότητες των Τούρκων. Από τα πολλά παραδείγματα συλλέγουμε τα εξής δύο χαρακτηριστικά: 1) Ο Χατζανέστης δήλωσε στις αρχές Αυγούστου, όταν πλήθαιναν οι φήμες περί επικείμενης επίθεσης του Κεμάλ: *“Αν τολμά, ας επιτεθεί...”*. 2) Κατά την τελευταία σύσκεψη στην οποία συμμετείχε ως Αρχιστράτηγος (Τετάρτη 24 Αυγούστου 1922), ο ίδιος Χατζανέστης δήλωσε πως, *“όχι σε τρεις ημέρες ούτε σε τρεις μήνες δεν θα μπορέσει ο Κεμάλ να πάρει τη Σμύρνη...”* (Αγτσιδής...). Σε τρεις ακριβώς ημέρες, το Σάββατο 27 Αυγούστου το τουρκικό ιππικό έμπαινε στη Σμύρνη αλλά ο Χατζανέστης δεν ήταν εκεί να το υποδεχτεί...

Στον αντίποδα αυτής τη στάσης βρέθηκαν οι Τούρκοι ηγέτες, οι οποίοι δεν υποτίμησαν τον ελληνικό Στρατό αλλά πολλές φορές εκφράστηκαν επαινετικά γι' αυτόν, ιδίως την περίοδο Βενιζέλου. Στην πιο χαρακτηριστική περίπτωση, ο **Μουσταφά Κεμάλ**, σε ομιλία του στη Βουλή της νεοϊδρυθείσας τουρκικής Δημοκρατίας (1930), δήλωσε περιγράφοντας τη μάχη στο Αφιόν Καραχισάρ, την οποία είχε παρακολουθήσει εκ του σύνεγγυς: *“...σημειώθηκε σε ένα σημείο άκαμπτos ελληνική αντίσταση... ελέγγο κορυφή 1310 του Χασάν Μπελ και είχε μεγάλη στρατηγική σπουδαιότητα. Το χτυπούσαμε αλλά δεν μπορούσαμε να το πατήσουμε... Ο Ρεσάτ μπέης, διοικητής της 57ης Μεραρχίας... ταπεινωμένος που δεν μπόρεσε να κάμψει την αντίσταση μιας φούχτας γενναίων τινάζει τα μυαλά του στον αέρα. Αυτοί ήταν οι Έλληνες”* (Σολταρίδης 1995)...

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Αγτσιδής Βλ. (2015): “Μικρά Ασία”, Παπαδόπουλος, Αθήνα.
- Ακτσόγλου Ζ.(1998): “Χρονικό Μικρασιατικού Πολέμου”, Τροχαλία, Αθήνα.
- Ανδρεάδης Γ. (1988): “Η στρατηγική των αντιπάλων κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-1922”, άρθρο στο περιοδικό Στρατιωτική Επιθεώρηση, Αθήνα.
- ΔΙΣ/ΓΕΣ (1967): “Επίτομος Ιστορία της Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922”, Αθήνα.
- ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, τόμος ΙΕ (1982): Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

-Λουμιώτης Β. (2022): “Οι κύριες αιτίες της ήττας της Στρατιάς Μικράς Ασίας στο Αφιόν Καραχισάρ τον Αύγουστο του 1922”, στο συλλογικό έργο “κ' η Ανατολή του αιμάτου συντριβάνι”, Γκοβόστης, Αθήνα.

-Μαρκεζίνης Σπ. (1968): “Πολιτική ιστορία της νεοτέρας Ελλάδος”, τόμος 4, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα.

-Μαυρόπουλος Π. (2023): “Ελληνοτουρκικός πόλεμος 1919-1922”, Ινφογνώμων Αθήνα.

-Παπαδημητρίου Κ. (2022): “Ο Μικρασιατικός (ελληνοτουρκικός) πόλεμος 1919-1923, από διοικητική-στρατιωτική σκοπιά”, Διόνικος Αθήνα.

(2021): “Στρατηγικός σχεδιασμός/προγραμματισμός και ελληνική Δημόσια Διοίκηση”, Διόνικος, Αθήνα.

-Ριζάς Σ. (2022): “Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας”, Καστανιώτης, Αθήνα.

-Σακελλαρόπουλος Κ. (2009): “Η σκιά της Δύσεως”, Αετός, Αθήνα.

-Σπυριδωνος Γ. (1957): “Πόλεμος και Ελευθερία”, Αθήνα.

-Σολταρίδης Σ. (1995): “Ομιλίες του Κεμάλ Ατατούρκ”, Λιβάνης, Αθήνα.

-Χατζηαντωνίου Κ. (1994): “Μικρά Ασία”, Ιωλκός, Αθήνα.

-Χόρτον Τζ. (1992): “Αναφορικά με την τουρκία”, Νέα Σύνορα-Α.Λιβάνης, Αθήνα.